

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

304

Dritter Theil.

Taken * storea, Ta'c'en; von dem Altfränk. und Alem. tachen, welches decken bedeutet. Das lateinische teges ist auch von tegere. (7)
tändeln *futilia agere*, ta'ndeln, von Tand.

Taz, Daz, Umgeld.* Daz ist wegen der unrichtig Taz auch wegen des T. Die Oesterreicher sprechen Daz. (7)

Tazel, Manschetten,* Handkrausen, Handblätter. Die izzige Frucht, welche dem guten Geschmack sehr wehe thut, verdienet den letzten Namen mit allem Rechte. Die Steyermärker, Oesterreicher zc. sprechen Tazel, von Taze, welches W. in satyrischen Ausdrücken auch eine Menschenhand bedeutet, von *raziti* greifen, wie in der vorherigen Anmerkung ist gesagt worden.

träzen, irritare, trāzen.

Tremel, ein Knüttel, grosser Prügel; Trāmel, verkleinert von *Tramtrabs*. Die Steyermärker sprechen Drāmel.

verbaint (verstopft), **verbānt**, oder **verbānt**, b. i. durch übermäßiges Ausfilzen verderbet. Im Schwedischen heisst noch *banna* ausfilzen.

Waderl *, *flabellum*; **Wāderl**, von dem Altfränkischen *wāhen*, heutiges Tages *wēhen*. Es sollte aber *wāben* geschrieben werden, denn das Stammwort ist *wāu*. Die Steyermärker sprechen, mit starkem

Wenden und Slaven, die Erklärungen vieler ihrer dunklen Wörter so gut hören müssen, als die Sachsen aus dem Oesterreichischen; diese Ukrainische Mundart, *sage ich*, *spricht keiner*, und dem Stamme ähnlicher, *kolo für okóli*, wie aus dem Liede abzusehen, in dem ein Vers sich so anfängt:

*Kolo wodi, kolo mlina,
Sakwitla kalina,*

b. i. Um das Wasser, um die Mühle,
Steht man Schwelkenstauden blühen zc.

Das Wendische und Slavische *kalina* ist *opulus Ruelii*; daher haben die Schlesier ihre *Kalinenbeere* geborget. Die besten und bekanntesten Kuchen der Wenden (der Niedersächsischen sowol als der Oesterreichischen) sind die *Poritzzen*, welcher Name wie *Schwizbrod* lautet, von *potiti* schwitzen, weil die fette Fülle im Backen herausschwitzet.

- (7) Der Stammvocal muß in der Schlessischen Mundart noch gebräuchlich seyn, weil *Steinbach*, *abgedacht*, *aufgedacht*, *bedacht* zc. anstatt *abgedeckt* zc. schreibt. Einige Oesterreicher sprechen auch *Ta'c'en*, für *Ta'c'en*.
- (8) **Tazen** sind die Füße derjenigen Thiere, welche damit, wie die Menschen mit Händen, etwas anfassen können, von *raziti* extendere und apprehendere. Die *Razen*, *Luchse*, *Bären*, haben *Tazen*: daher sagt man in Oesterreich ein *Tazo*

Jezikoslovni zapiski 28 • 2022 • 1

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor **Hubert Bergmann, Metka Furlan, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele Peter Weiss**

Urednik **Peter Weiss**

Tehnična urednica **Alenka Jelovšek**

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino **Donald Reindl, DEKS, d. o. o.**

Naslov uredništva **Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU)
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija**

Telefon **+386 1 4706 160**
<https://ojs.zrc-sazu.si/jz>
<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Izdal **Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša**

Založila **Založba ZRC**

Zanju **Oto Luthar, Kozma Ahačič**

Glavni urednik **Aleš Pogačnik**

Prelom **Peter Weiss, Simon Atelšek**

Oblikovanje **Evita Lukež**

Tisk **Birografika BORI, d. o. o.**

Naklada **250 izvodov**

Letna naročnina **10 €**

Letna naročnina za študente **8 €**

Cena posamezne številke **7 €**

Cena dvojne številke **12 €**

Naročila sprejema **Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija**

Telefon **+386 1 4706 464**
zalozba@zrc-sazu.si

arrs

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

Revija izhaja s podporo
Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov
MLA International Bibliography of Books and Articles on the
Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie
linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska;
IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics,
Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative
Commons 4.0, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno
uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK

BESEDOTVORNI RAZGLED PO KNJIŽNI IN ELEKTRONSKI IZDAJI SLOVARJA POHLINOVEGA JEZIKA

COBISS: 1.02

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.1.08](https://doi.org/10.3986/JZ.28.1.08)

V prispevku predstavljamo knjižno in elektronsko izdajo *Slovarja Pohlinovega jezika* avtorja Marka Snoja. Njegovo uporabnost ponazarjamo na pomenski skupini tvorjenk za poimenovanje oseb in predstavljamo nekatere nove funkcionalnosti, še zlasti e-slovarja, ki omogočajo učinkovitejšo besedotvorno analizo in so bile s klasično uporabo primarnih Pohlinovih slovarskih virov nedostopne.

Ključne besede: Pohlinov jezik, e-slovar, besedotvorje, poimenovanja oseb

An Overview of Word Formation in the Print and Electronic Editions of *Dictionary of Pohlin's Language*

This article presents the print and electronic editions of *Slovar Pohlinovega jezika* (Dictionary of Pohlin's Language) by Marko Snoj. The uses of the dictionary are illustrated through the example of word formations referring to persons. The discussion includes some new uses, such as functions of the e-dictionary that offer more effective word-formation analysis and would not have been possible through the use of Pohlin's classic primary sources.

Keywords: Pohlin's language, e-dictionary, word formation, personal nouns

1 UVOD

Skoraj tisoč strani obsegajoča knjižna izdaja¹ *Slovarja Pohlinovega jezika* avtorja Marka Snoja (2020) ohranja pred pozabo leksikološko dediščino 18. stoletja in predstavlja novo enoto med v sodobnem slovenskem slovaropisju sicer redkejšimi avtorskimi slovarji.²

Sprva neobvezujoče listanje po slovarju bralca hitro spodbudi k temeljitejšemu pregledu Predgovora (7–12), Uvoda v slovar (13–28), Slovarskega dela

Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

1 Od konca leta 2021 je dostopna tudi spletna verzija na portalu Fran, www.fran.si.

2 Isti avtor, Marko Snoj, je po knjižni pripravil še elektronsko izdajo *Slovarja jezika Janeza Svetokriškega* (Snoj 2014). Za prvi tovrstni poskus izdelave avtorskega slovarja velja Petra Scherberja (1977) *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*, ki po natančni oceni (Suhadolnik 1978: 305–313) dejansko obsega le nepopolno leksiko *Poezij iz Kosove* izdaje Prešernovega Zbranega dela. Suhadolnik ga je ocenil precej negativno in polovično krivdo pripisal tudi slovenskim leksikografom, ki tega dela niso napravili sami ali pomagali avtorju, ki je premalo obvladal slovenski jezik. Znano je, da je nato sam pripravil in izdal *Gradivo za Prešernov slovar* (Suhadolnik 1985).

(29–894), Iztočnic z izbranimi besednovrstnimi podkategorijami in (895–908) in prikaza v slovarju zajetega Pojemovnega sveta (909–986).

Kaj pritegne? Najprej avtorjevo duhovito predgovorno kramljanje, posnema-joče dobrohotno ali – kot je dolgo veljalo³ – morda samovšečno (!) besedovanje v tonu patra Pohlina. Avtor ga zadene z izrazno patino, ki izvira iz njegovega večdesetletnega poglobljenega raziskovanja prvotnih, navadnim očem skritih pomenov besed in s tem druženja z dikcijo besedil preteklih stoletij, ki jih lahko vpije tankočutno uho ter v ubesedovanje prelije le občutljiv jezikoslovec. Pa nista samo starinski zven in duhovitost besedovanja tista, ki bralcu vzbudita pozornost. Tukaj je odločilna tudi njegova sporočilnost. Govori namreč o zahtevnem delu slovaropisca, ki sta mu motivacija za druženje z besedami lahko ne samo sodelovalno, ampak tudi nesodelovalno okolje, vendar vztrajnost in rezultati na koncu zmeraj ločijo tiste, ki naredijo, od tistih, ki nameravajo.

Seveda je vrednotenje Pohlinovega dela s časovne distance ovrglo že marsikatero krivično oceno, tudi tisti o njegovi samovšečnosti in častihlepnosti, saj Pohlina v svoji slovnici ni trdil, da nima predhodnikov, ampak le napovedoval, da bo storil več kot kak njegov predhodnik (Müller 2006: 170). Tudi očitana mu prevelika svojevoljnost pri tvorbi besed, t. i. pohlink, je precej krivična (Orel 2008: 111–112), saj je Pohlina sociolingvistične argumente, s katerimi je branil in zagovarjal pravico do novotvorb, prevzel po češkem slovnicařju in slovaropiscu Václavu Rosu. Tvorjenje novih poimenovanj namreč narekuje poimenovalna potreba, zato je to pravica in delovna dolžnost jezikoslovca, ki pa mora pri tem upoštevati zakonitosti, izhajajoče iz analogije glede na tvorbeno izročilo, še posebej pri tvorbi iz avtohtonih podstav (Honzak Jahić 2002: 19).

2 O ZASNOVI KNJIŽNEGA IN E-SLOVARJA

V Uvodu (13–26) dobimo pojasnilo za podnaslov slovarja (Na osnovi njegovih jezikoslovnih del), saj gre za popolni izpis iz slovarjev (*TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*, 1781; *Glossarium Slavicum*, 1792), slovnice (prva izdaja Pohlino-ve slovnice *KRAYNSKA GRAMMATIKA*, 1768) in izdaj učbenika (*ABECEDNIKA* 1765, 1789, 1794 in 1798).

3 Marko Pohlina je v slovenski jezikoslovnici zgodovini ocenjen kot protislovnostna osebnost (Ramovš 1971: 225): »Veliko prahu je napravil v slov. slovnici p. Marko Pohlina. Dasi ga moremo po njegovih literarnih delih (molitveniki in tudi posvetne knjižice) smatrati za zaslužnega moža, moramo biti pa glede njegovega slovnicařjenja le mnenja Kopitarjevega. Že dejstvo, da je bil p. Marko rojen Ljubljanačan, nam daje slutiti, saj so bili pisci XVI. stol. po večini Dolenjci, torej sinovi zelo konservativnega narečja, visoko nad Markom Pohlinom, to tem bolj, ker moramo še priznati, da je p. Marka vlekla v veliki meri častihlepnost in ne absolutna resnica: baš ta greh njegovega značaja je rodil največje napake in samovoljno postopanje s slov. jezikom. Kopitar mu je bil v svoji slovnici neusmiljen cenzor in baš od takrat dalje do danes gleda vsak na Pohlina z nekako posmehljivostjo in zaničevanjem. Pohlina zasluži res mnogo graje in čeprav se je s svojimi deli preko mere rad postavljaj, vendar ni vreden posmehovanja.«

Sledijo podatki o njegovi strukturi. Slovar obsega dobrih trinajst tisoč slovarskih sestavkov, od tega 12.229 polnih in 1318 kazalčnih. Med polnimi sestavki prevladujejo enobesedne iztočnice, le manjši del (454) je dvo- ali večbesednih; vključenih je 356 lastnih imen. Vse iztočnice so zapisane v gajici po standardizacijskih načelih s konca 19. stoletja, dodani so jim izgovori. Morebitni dodani kvalifikatorji (časovni, krajevni, stilno-zvrstni) sledijo podatkom iz virov, terminološki pa temeljijo na sklepanju iz sobesedila, najpogosteje iz Pohlinove slovnice.

Sledimo lahko podrobno razdelani strukturi iztočničnega, razlagalnega, gradivnega in po potrebi še dodatnega dela geselskih člankov. Ob bogatem naboru iztočnic se slovar ponaša še z uporabnima dodatkoma. V knjižni verziji govorimo o Iztočnicah glede na izbrane besednovrstne kategorije (Snoj 2020: 895–908) in Pojmovnem sistemu (Snoj 2020: 909–986). Tiskana izdaja namreč pri samostalnkih in glagolih za simbolom [#] prinaša pripadnost oštevilčenemu pomenskemu polju. V dodatku (909–986) pa najdemo 1007 poimenovanih pomenskih polj s sezname pripadajočih jim slovarskih besed različnih besednih vrst. To je za avtorja predstavljalo dodaten izziv, saj je kmalu ugotovil, da pojmovni sistem jezika iz Pohlinovih časov ni enak pojmovnemu sistemu današnjega, skoraj dvesto petdeset let mlajšega jezika, kot ga predstavlja Sinonimi slovar slovenskega jezika.

Za leksikalni in tudi besedotvorni razgled po Pohlinovem besedju je izjemno koristen nabor iztočnic glede na izbrane besednovrstne podkategorije (859–908), ki na enem mestu prinašajo zbir nekaterih najopaznejših pomenskih kategorij. Pri samostalnkih so to: abstrakta, feminativi/maskulinativi in poimenovanja ženskih ali moških oseb ter živalskih samic in samcev, manjšalnice, kolektivi in večalnice. Med pridevniki so zastopani barvni, lastnostni, razmerni, snovni, stanjski, svojilni, vrstni, snovni in ena manjšalnica. Prislovi so skupinjani v časovne, krajevne, kratne, merne, načinovne in dva, zastopana v skupini vzročnih. Med glagoli sta predstavljeni skupini modalnih in manjšalniških. Med števnikami najdemo delilne, glavne, kratne, množilne in vrstilne, med zaimki pa kazalne, nedoločne, osebne, oziralne, svojilne in vprašalne. Zastopani sta tudi nepredmetnopomenski besedni vrsti, in sicer naklonski, povezovalni členki ter ogovorni, posnemovalni, pozdravni, razpoloženski in velelni medmeti. Stalne besedne zveze različnih vrst so združene v kategoriji večbesedne leksemske enote.

3 O NEKATERIH BESEDOTVORNIM ZNAČILNOSTIM POHLINOVEGA BESEDJA

V Pohlinovem slovarju iz leta 1781 so bile na podlagi t. i. ročnega pregleda že raziskane tvorbenne značilnosti leksike s pomenom moških oseb in njihovih žensko-spolskih vzporednic (Stramljič Breznik 2013: 264–274). Osrednji poudarek je bil na opazovanju t. i. besedotvorne sinonimije, ki je bila nedvomno rezultat Pohlinove lastne tvorbe in njegovega vestnega popisovanja tega, kar je bilo v takratnem jeziku živo oz. v do tedaj napisanih slovarjih uporabno. Pohlinova tvorjena poimenovanja

oseb moškega spola so bila opazovana z vidika besedotvornih sopomenk (*barantač – barantavec*), različnih parnih poimenovanj za opravljanje kakšne dejavnosti (*rednik – rednica*), sorodstvenih razmerij (*pre(d)vnuk – pre(d)vnukinja*), lokacijske pripadnosti (*Kranjec – Kranjica*), pripadnosti obrobnim družbenim skupinam (*hotnik – hotnica*) ali skupinam oseb s telesnimi ali duševnimi posebnostmi (*ecljavec – ecljavka, norec – norica*). Opažena so bila tudi samo ženskospolska poimenovanja brez moških ustreznice (*pridružnica 2. 'priležnica'*) ali tudi primeri kakšnih za današnji jezik zanimivih maskulativov (*lajder – lajdra* ali *peričnik – perica*). Spolska (ne)parnost nekaterih leksemov je bila lahko morda tudi znak rabe in odraz takratnih družbenih razmerij ali tipičnih odnosov, zasnovanih na bolj ali manj uglednih poklicnih dejavnostih ali sorodstvenih razmerjih. Hkrati ima tudi omemba zgolj ženskospolske oblike zagotovo tehtnejše razloge, med katere bi lahko umestili biološko danost oz. takratno družbeno sprejeto vlogo ženske.

Besedotvorna analiza Pohlinovih tvorjenk za poimenovanja oseb je glede na stanje v sodobnem knjižnem jeziku pokazala obrazilno tipiko (*ber-ač*) oz. atipiko (*Riml-ar*) ter uvajanje konkurenčnih obrazil ob istih podstavah (*Arban-ar, Arban-aš* 'Albanec', *Afrikan-ar – Afrič-an*), ki je bilo pogosto rezultat prevzemanja iz drugih jezikov. Če je večina parov ali celo nizov tvorjenk predstavljalo t. i. besedotvorno sinonimijo, pa je bilo v nekaterih primerih mogoče razbrati, da je Pohlin različna besedotvorna obrazila uporabljal kot sredstvo pomenske diferenciacije leksemov: *plesar* 'učitelj plesa' – *plesavec* 'plesalec', *novak* 'novinec' – *novac* 'naseljenec, prišlek' – *novinek* 'obnovitelj, prenovitelj'.

4 UPORABNOST POHLINOVEGA SLOVARJA

V nadaljevanju bomo ob raziskovanju iste pomenske skupine tvorjenk, tj. poimenovanj za osebe, preverili uporabnost tako knjižnega kot elektronskega slovarja, katerega nove funkcionalnosti prinašajo vsebinske podatke, ki so bili s klasično uporabo primarnih Pohlinovih slovarskih virov nedostopni.

Uporaba knjižnega slovarja Pohlinovega jezika omogoča izrabo vseh podatkov v skladu z zakonitostmi prenosnika, medtem ko elektronska različica omogoča ob vsaki iztočnici pridobiti ali zgolj osnovno besednovrstno in pomensko informacijo ali razgled po celotnem geslu. Slednje ponuja še gradivni prikaz in podatke, iz katerega Pohlinovega dela in v kakšni zapisani obliki se iztočnica pojavlja. Posebej koristen pa je že omenjeni prikaz pojmovne uvrstitve, ker dano iztočnico, npr. *berač*, opredeli (stvar > živo bitje > človek > premikati se > potovati > pomanjkanje) in hkrati ponudi še druge abecedno razvrščene iztočnice te pomenske kategorije (npr. *beračica, beravselj, flankon, lajder, lajdra, lajna, potepin, potepinec, potepuh, rokomalhar, šteklačar, štercon, vlačuga, vlačugar, vlačugarica*). Pri tem je upoštevana tudi različna pojmovna uvrstitev večpomenk, kot v primeru *lajna* s pomenjem 'berač, potepuh' in 'glasbilo'. Zaradi slednjega je beseda uvrščena tudi v pomensko kategorijo glasbil, zato se spremeni tudi struktu-

ra pojmovne uvrstitve (stvar > izdelek > orodje > oglašati se > umetnost > glasba), ki družijo še druga glasbila (*arfe, bitalice, bitalo, boben, bobnica, cimbal, cingelj, citra, citre, dromlja, ega, flašinetelj, flavta, glasbe, gosli, huba, lajne, lajnice, lapt, mešin, orgle, pavka, piščal, piščev, postranica, raglja, roženica, trobenta, vidalica, žvrgolišče*).

4.1 Slovar prispeva vpogled v nastajanje in razvoj besedotvorne terminologije

Z iskalnim pogojem po kvalifikatorju ali oznaki *jezikoslovje* dobimo kar 55 terminov. Poglejmo tiste, ki se povezujejo s področjem besedotvorja: *imenovednost* 'nauk o besedah, besedotvorje', *narejanje* 'tvorjenje'. Tvorjenka je Pohlinu *odražena beseda* v odnosu do *prvorodne besede* kot osnovne, nemotivirane. Za današnji pomen besede tvorjen je uporabil izraz *odvijajoč*. Za zvezo *nemotivirana beseda* je uporabljena terminološka zveza *koreninska beseda*. Besedotvorna vrsta *skupzložena beseda*, potrjen je tudi ustrezní pridevnik *skupajzložen* 'sestavljen, zložen', ustreza temu, kar pokrivata sodobna termina sestavljenka in zloženka. Med tvorjenkami s specifičnimi besedotvornimi pomeni sta poimenovana zbirni samostalnik (kolektiv) kot *množena beseda* in pri pridevniku primernik kot *nazglihavnik*. Ker so tvorjenke lahko različnih besednih vrst, so aktualna tudi naslednja Pohlinova besednovrstna poimenovanja: *imenska beseda* 'samostalniška beseda; samostalnik, pridevnik', *namestna beseda* 'zaimek', *polegbeseda* 'prislov', *pridevek* 'zaimek', *pristavna beseda* ali *zravenbeseda* 'prislov, pridevnik', *vežejoča beseda* 'veznik'.

4.2 Nekaj pomensko in besedotvorno zanimivejših skupin poimenovanj oseb moškega ali ženskega spola

Kot kaže, so poimenovanja oseb in živali za oba spola ena najboljšežnejših pomenskih skupin (Snoj 2020: 897–899). Pregledujemo jih lahko – še posebej učinkovito s pomočjo spletne različice slovarja – glede na različne pojmovne uvrstitve, podstavne ali morfemske značilnosti.

4.2.1 Merilo pojmovne umestitve

S pojmovnimi uvrstitvami lahko pridobimo podatke o vseh besedah, ki sodijo v isto pomensko kategorijo. Po lastnem izboru bomo predstavili nekatere med njimi.

4.2.1.1 Osebe z negativno lastnostjo, povezano z govorom

V jeziku je sestav leksike z negativno konotacijo običajno pogostejši kot tisti, ki je vezan na njen nasprotni pol. To velja tudi za področje govorne dejavnosti (Križnik 1994: 196–197).

Že Pohlinov slovar vsebuje lepo bero tovrstnih poimenovanj. Motivirajoči so lahko glagoli in njihove tvorjenke: *bahati* → *bah-ač*, pridevnika *bahav* → *bahav-ec* in *bahaven* → *bahavn-ik*; *fajtati* → *fajt-ač* 'blebetač, čvekač'; *fržmagati* (→

fržmag-ljiv)⁴ → *fržmagljiv-ec* ‘klevetnik, obrekljivec’. Zanimivo je, da sta navedeni le poimenovanji za ženske iz glagolov *podpihovati* → *podpihovav-ka* in *prepirati* → *prepirav-ka* brez vmesne moškospolske oblike na *-vec*. Že pri Pohlinu je našla svoje mesto tudi danes korpusno redkeje potrjena medponska zloženska *fig-a-mož* ← *mož kot figa*, enako kot poimenovanji *goflja* in *šoba*, ki sta rezultat pomenotvornega procesa, saj je poimenovanje osebe motivirano z značilnim delom telesa.

4.2.1.2 Osebe, ki trgujejo

Na vprašanje, katera področja trgovanja so bila v Pohlinovih časih najobičajnejša in zato vredna slovarskih poimenovanj nosilcev te dejavnosti, lahko dobimo iz nabora besed vsaj dva odgovora. Prvega, če iščemo pojasnila, kako so poimenovane osebe glede na sam proces izmenjave, tj. kupovanja in prodajanja. Izvemo torej, da so bile to moške osebe: *barant-ač*, *baranta-vec* ← *barantati*, *kup-ec* ← *kupiti*, *prekupec* ← (*prekupiti*); redko so bile imenovane po kraju, v katerem se je odvijalo dejanje (*štacun-ar* ← *štacuna*). Moško in žensko parnost v tej skupini izkazujejo podstavno prevzeta in obrazilno prilagojena *branj-evec* in *branjev-ka* ter *mešet-ar* in *mešetar-ka*, medtem ko je *predajav-ka* ← (*predajati*) brez moške tvorjenke.

Če nas zanima, kaj je bil predmet prodaje, pa lahko to razberemo iz nabora naslednjih poimenovanj za moške osebe: *bukl-ar* ← *bukla* ‘knjiga’, *čop-ar* ‘limonar’ ← *čop* (verjetno zaradi v šop povezanih limon), *golob-ar* ← *golob*, *iglič-ar* ‘prodajalec igel’ ← *iglice*, *kaš-ar* ← *kaša*, *kokoš-ar* ← *kokoš*, *konj-ar* ← *konj*, *kram-ar* ← *krama*, *lodrič-ar* ‘vinožec’ ← *lodrica* ‘manjši vinski sod’, *med-ar* ← *med*, *mok-ar* ← *moka*, *platn-ar* ← *platno*, *pomaranč-ar* ← *pomaranča*, *sol-ar* ← *sol*, *voln-ar* ← *volna*, *žir-ovec* ← *žir*, *žit-ar* ← *žito*; *tovor-nik* ‘trgovec z vinom’ ← *tovoriti* (vino), medtem ko je *martolos* ‘trgovec, preprodajalec’ prevzeta in tvorbeno demotivirana beseda. Med ženskimi poimenovanji je zastopana le *mlekar-ica* ← *mlek-ar* ← *mleko*, ki je s tvorbenega vidika nastala iz moškega poimenovanja. Rezultat prodajnih trikov kaže izvorno poimenovanje *draginj-ar* ← *draginja* za pomen ‘oseba, ki namenoma zvišuje ceno pridelkov z zadrževanjem prodaje’.

4.2.1.3 Osebe, ki se kot rokodelci ukvarjajo z lesom

Izvorna medponsko-priponska podredna zloženska za poimenovanje osebe *les-o-suk-∅* ← *sukati les* nazorneje podaja to, kar je zajeto v današnji tvorjenki *strugar* ← *strugati* ← *strgati*. Uvrstitev v pomensko hierarhijo (stvar > živo bitje > človek > dejavnost > samostojna dejavnost > rokodelstvo > les) ga družijo še z drugimi tvorjenkami za poimenovanje oseb, ki so povezani ali imajo opravka z lesenimi predmeti: *drv-ar* ← *drva*, *kopit-ar* ← *kopito*, *miz-ar* ← *miza*, *skrinj-ar* ← *skrinja*, *sod-ar* ← *sod*.

⁴ V oklepaju so zapisane predvidljive, a v slovarju nepotrjene tvorjenke v stopenjskem nizu.

4.2.1.4 Osebe, ki imajo določeno znanje

Znatn-ica ‘modrijanka’ je v čisto tvorbenem smislu motivirana iz glagola *znati*, je torej *oseba, ki zna*.⁵ V njeni pojmovni uvrstitvi (človek z znanjem) nastopata še sopomenki *modr-ica* ← *moder* in *modrijan-ka* ← *modrij-an* ← *moder*. Vsa tri ženska poimenovanja se znajdejo v družbi desetih istokategorijnih moških poimenovanj: *bogovedn-ik* ‘teolog’ ← *bog-o-ved-en* ← *tak, ki ve o bogu*; *bra-vec* ← *tisti, ki bere*; čislar ‘matematik, računar’ ← *tisti, ki ima opravka s čisli*; *drev-nik-ar*⁶ ← *tisti, ki ima opravka z drevesi*; *latinec* ‘latinist’ ← *tisti, ki ima opravka z latinščino*;⁷ *list-0-marn-ik* ‘kdor se spozna na zakone, študent’ ← *tisti, ki je maren z listi*; *modr-ijan* ‘filozof’ ← *tisti, ki je moder*; *modrova-vec* ← *tisti, ki modruje*; *pism-o-zna-lec* ‘pismen človek’ ← *tisti, ki je znal pismo*; *pratik-ar* ← *tisti, ki ima opravka s pratiko*; *pravd-nik* ← *tisti, ki se pravda*; *račun-ar* ← *tisti, ki računa*; *umetaln-i* ← *tisti, ki je umetalen* ← *tisti, ki umetuje* ‘razmišlja’; *zvezdarn-ik* ← *tisti, ki je v zvezi z zvezdarno*;⁸ *zvezd-o-gled-ec* ← *tisti, ki gleda zvezde*. Sem spadata še prevzeta beseda *dohtar* in tvorbeno nejasen *sokup* ‘izumitelj, tvorec, začetnik’.⁹

4.2.2 Merilo podstavne posebnosti ali zanimivosti

Podstavne posebnosti v Pohlinovem jeziku primerjalno s sodobnim knjižnim jezikom lahko opazujemo tako pri izpeljavnih kot pri zlagalnih postopkih. Najprej nekaj podstavno in pomensko zanimivejših izpeljank, ki v današnjem knjižnem jeziku niso več žive.

Izpeljanka *podviz-0* ‘vaditelj, inštruktor’ izhaja iz glagola *podvizati* ‘spodbuditi, napeljati’; glagol je še živ v sodobnem knjižnem jeziku, izpeljanka za vršilca dejanja pa več ne.

Izmenjen-ik ‘otrok s prirojeno napako, spaček’ je izpeljanka iz deležnika *izmenjen* ‘spremenjen’.

Prekuh-ec ‘kuhar’ izhaja iz dovršnega glagola *prekuhati*; ustrezna tvorjenka v sodobni slovenščini izhaja iz nedovršnega glagola z drugačnim obrazilom (*kuh-ar*).

5 Tvorjenka ima podstavni pridevnik **znaten*, ki je prevzet iz drugih slovanskih jezikov in izpeljan iz preteklega trpnega deležnika **znātъ* ‘poznan’ (SES). Pridevnik je v sodobnem knjižnem jeziku že nekoliko oddaljen, kot kažeta prvi in drugi pomen: 1. ‘precejšen’, 2. ‘obilen, zajeten’; pomensko nekoliko bližji je tretji, ki je starinski: 3. ‘pomemben, znamenit’.

6 Z vidika razvidne morfemske strukture *drev-nik-ar* bi obrazilo *-ar* lahko razumeli kot podvojeno oz. redundantno obrazilo, ki tvorjenko še jasneje uvrsti v skupino izsamostalniških tvorjenk za poimenovanje oseb, ki so nosilci podstavne značilnosti, saj je *-ar* bolj prototipno obrazilo te pomenske skupine tvorjenk (Stramljič Breznik 2010: 49). Pogosto tudi v priimkih, npr. *Železnik* → *Železnik-ar*.

7 Mogoča bi bila tudi interpretacija, da gre za konverzijo iz lastnega (*Latinec*) v občno ime (*latinec*).

8 Prim. iztočnico *zvezdarna*. Mogoča, a manj verjetna, bi bila tudi motivacija iz *zvezda*; v tem primeru bi šlo za podvojeno istofunkcijsko obrazilo (*zvezd-ar-nik*).

9 Besedotvorno tvegana je interpretacija, da bi šlo lahko za sestavljenko iz *so-* ‘hkrati, sočasno’ in iz izglagolskega samostalnika *kup*, tvorjenega iz v slovarju potrjenega glagola *kupičati* ‘kopičiti oz. nalagati, natovarjati na hrbet’, ki bi jo razumeli v prenesenem pomenu, tj. ‘tisti, ki kopiči, nalaga znanje’.

Jadrn-ik ‘sel, kurir’ je izpeljanka iz pridevnika *jadrn*, ki je v današnjem knjižnem jeziku starinska.

Zmika-vec ‘tať’ je izglagolska tvorjenka iz *zmikati* ‘izmikati, odtujevati, odnašati’; danes je obrazilno pogostejša tvorjenka *zmik-avt*.

Iz samostalnika *obraz* je motivirana tvorjenka *obraz-nik-ar* ‘podobar, kipar’; tvorjenka ima podvojeni istofunkcijski obrazili.

Prised-nik ‘vsak od sodnikov, ki skupaj s predsednikom sestavljajo sodni zbor’, verjetno iz glagola *prisesti*, *prisedati*; glede na nemško sopomenko *Beysitzer* je tvorjenka lahko kalkirana.

Zanimiva je izpeljanka *spred-a* ‘vodja vojakov v prvi bojni vrsti’, motivirajoč je prislov *spredaj*, morda gre celo za konverzno izpeljavo.

Pohlinov *starost-nik* ‘grof’ je motiviran s samostalnikom *starosta* ‘vodja kake skupnosti’ in je pomensko oddaljen od *starostnika* ‘človek v starosti’ v sodobnem knjižnem jeziku.

Štekljačar ‘potepuh’ je človek, ki *šteklja* ‘težko hodi’ in že s poimenovanjem kaže na pogosto izobčenost iz družbe, ki je veljala za osebe, zaznamovane s posebnimi telesnimi ali duševnimi značilnostmi.

S precejšnjo verjetnostjo lahko rečemo, da je *za-pleč-nik* ‘lakaj’ motiviran iz predložne zveze *za pleči*, tj. *kdor stoji za pleči*, je v neposredni bližini in tako vedno pripravljen za takojšnjo pomoč.

Na-vrat-nik ‘zahrbtnen morilec’ je motiviran iz predložne zveze *na vrat*, torej oseba, ki človeka napade od zadaj.

Zanimiva sta tudi dva maskulinativa za sicer tipični ženski opravili, to sta *perič-nik* ‘moški, ki se ukvarja s pranjem’, ki je lahko parna vzporednica ali maskulativ k ženski obliki *per-ica*, in enako *žanj-ik* ‘žanječ’ k *žanjici*. In obratno: zabeležena je tudi ženska oblika k *poroč-nik*, tj. *poročn-ica* ‘ženska, ki ukazuje podrejenim’.

Med zloženkami so glede na pomen in morfemsko sestavo opazne naslednje izbrane tvorjenke za poimenovanje oseb:

Zanimiva je zloženka¹⁰ *hitr-o-pete-ec* ← *tisti, ki ima hitre pete* s pomenom ‘hitri sel’; *polj-e-mer-ec* ← *tisti, ki meri polje* pomensko ustreza besedama *zemljemerec*, *geodet* sodobnega knjižnega jezika; *pesm-o-ust-θ* ‘pevec’ je besedotvorno razložljiv iz ← *tisti, ki ima na ustih pesem* in je zelo verjetno kalkirana tvorjenka, prim. nem. *Liedermund*; tajnik oz. oseba, ki opravlja zaupne pisarske posle, je poimenovana kot *skrivn-o-ved-ež* ← *tisti, ki skrivno ve*; in tudi *bukl-o-var-nik* ‘knjigovodja’ je tvorbeno poseben, če ga skušamo besedotvorno razložiti kot ← *tisti, ki var(u)je bukle*.

10 O izpeljanki iz zloženega pridevnika bi bilo možno sklepati v primeru pridevnika *hitr-o-pet-θ*, ki v Pohlinovem slovarju sicer ni zajet.

4.2.3 Merilo morfemske posebnosti ali značilnosti

V elektronski verziji slovarja lahko z različnimi možnimi iskalnimi ukazi pridobimo zelo ciljno usmerjene podatke o istoobrazilnih tvorjenkah. Predstavili bomo nekaj izbranih in jih primerjalno opazovali glede na pripisano funkcijsko obremenitev v sodobnem knjižnem jeziku.

4.2.3.1 Priponsko obrazilo *-avt*

V sodobnem knjižnem jeziku (SP) je obrazilo specializirano za poimenovanje človeškega s pomenom vršilec dejanja s prizvokom slabšalnosti (*jezikavt*, *lajavt*) ali olepševalnosti (*zmikavt*). Tudi Pohlinove tvorjenke na *-avt* zaznamujejo osebe. Po nastanku so, enako kot v sodobnem knjižnem jeziku, lahko izglagolske: *mar-avt* 'študent', ki je ohranjena še pri Pleteršniku (PS) v pomenu 'ein ungehorsamer Mensch', zato je zelo verjetno izglagolska tvorjenka iz *marati* v prvotnem pomenu 'skrbeti za koga, upoštevati, imeti za mar'; iz glagola *pešati* je tvorjenka *peš-avt* 'opešanec'; *švir-avt* 'mečevalec' iz *švirhati*, kar je izmedmetna glagolska tvorjenka; prim. medm. *švrk*, ki posnema udarec, navadno s tankim, prožnim predmetom. *Žok-avt* 'počasen, len človek' je tvorjen iz glagola *žokati*, katerega drugi pri Pohlinu navedeni pomen je 'muditi se, zavlačevati'. Besedi *tar-avt* 'mučitelj, rabelj' in v enakem pomenu še *pez-avt* sta obrazilno sicer razvidni, a podstavno manj. Etimološko *taravt* izhaja iz glagola *tarati* 'mučiti; dolgo delati, hoditi', vendar glagol sinhrono ni živ. Besedo *pezavt* bi morda lahko povezovali z besedo *peza* 'teža, breme', ki je prevzeta iz italijanščine v enakem pomenu; v Istri naj bi bil še živ glagol *pezati* 'tehtati, težiti' in od tod poimenovanje za osebo, ki muči, bremeni drugo osebo (ESSJ III: 32).

4.2.3.2 Priponsko obrazilo *-ič*

Tovrstni tvorjenki sta sicer le dve in sta znak manjšalnosti. Tvorjenka *gospodič-ič* je drugostopenjska dvojna manjšalnica, nastala v tvorbenem nizu *gospod* → *gospod-ič* → *gospodič-ič* ← *majhen gospodič*. Druga tvorjenka, s pomenom 'navrstnik, tj. kogar ob svojem otroku doji žena, ki mu ni mati', je *pridojnič-ič*, ki ima daljšo tvorbeno pot: *dojiti* → *pri-dojiti* → *pridoj-en* → *pridojn-ič* → *pridojnič-ič* ← *majhen pridojnič*.

V sodobnem knjižnem jeziku (SP) je nenaglašeno obrazilo *-ič* poleg manjšalnosti specializirano še za pomen 'ljubkovalnost' (*hlebčič*), 'slabšalnost' (*člančič*) in 'nedoraslost' (*medvedič*); pri nemodifikacijski tvorbi pa še za pomensko skupino vršilca (*dedič*, *ribič*) in nosilca (*naglič*).

4.2.3.3 Priponsko obrazilo *-elj*

Besed na *-elj* je v slovarju kar 120, vendar je tvorjenih poimenovanj bitij, vključno z nadnaravnimi, malo: *beravs-elj*; *škrat-elj* 'majhnemu človeku podobno bitje, o katerem verjamejo, da prebiva v rudnikih'; *kuz-elj* 'pes'. Pri vseh treh gre za modifikacijske pomene, kar je skladno z obremenitvijo obrazila tudi v knjižnem jeziku

(SP), in sicer gre v konkretnih tvorjenkah za pomen slabšalnosti, manjšalnosti in maskulinativa. Beseda *štoncelj* ‘gizdalin, vetrnjak’ je prevzeta iz bav. avstr. *Stanz* s pomenom ‘dvorjenje, nočni obisk pod dekletovim oknom’ (ST: 230); pomensko pa kaže na vršilca dejanja (ESSJ IV: 116).

4.2.3.4 Pripona in priponsko obrazilo *pred-*

Tvorjenke iz Pohlinovega slovarja so besedotvornovrstno različne, odvisno od tega, ali ima *pred-* predponsko ali predponskoobrazilno vrednost.

Med njimi so tvorjenke iz predložne zveze: *pred-banderč-ar* ‘vojak v prvi bojni vrsti’ ← *tisti, ki je pred bandercem*; *pred-dur-ec* ‘telesni stražar’ ← *tisti, ki je pred durmi*. Nastopajo pa tudi sestavljenke, pri katerih *pred-* izraža pomen ‘prvotni, predhodni’ in ustreza današnjemu predponskemu obrazilu *pra-*: *pred-babica*, *pred-ded*, *pred-vnuk*.

5 SKLEP

Jezikoslovci različnih specialnosti se pri raziskovanju določenega jezikovnega fenomena najprej srečamo z vprašanjem gradivnega korpusa, ki omogoča ustrezno raziskovalno relevantno za izpeljavo verodostojnih ugotovitev.

Vsaj z vidika ugotavljanja besedotvornih značilnosti preteklih obdobj knjižnega jezika in s tem spremljanja tvorbenega razvoja do stanja v sodobnem jeziku je to izjemno pomembno. Zato so še posebej dragocena zaokrožena leksikografska dela, kakršno predstavlja tudi Slovar Pohlinovega jezika, ki avtorsko leksiko ne samo abecedno zbere, ampak jo oplemeniti z dosežki sodobne leksikološke teorije in izkoristi vse prednosti digitalizacije.

Slovar je predstavljen skozi svojo uporabnost na pomenski skupini tvorjenk za poimenovanje oseb tako, da so poudarjene nove uporabne možnosti obeh njegovih oblik, še zlasti pa elektronske različice. Ta omogoča učinkovitejši dostop do zbranega gradiva po različnih merilih. V prispevku smo predstavili izbrano skupino tvorjenk z uporabo treh kriterijev: pojmovna umeščenost, podstavna in morfemska posebnost ali značilnost.

Delna besedotvorna analiza skupine tvorjenk s kategorijo človeško je bila v preteklosti že opravljena glede na (a)tipiko Pohlinovih obrazil, vendar so bili s klasično uporabo in ročnim izpisom iz primarnih Pohlinovih slovarskih virov zbrani podatki enodimenzionalni. V tokratnem prispevku izbrani uporabnostni pristop k Pohlinovemu avtorskemu e-slovarju je zato najboljša možna predstavitev tako mogočih dostopov do bogastva tvorbenih posebnosti Pohlinovega jezika kot do izjemnega leksikografskega mojstrstva avtorja Marka Snoja, ki je Pohlinovo besedno zapuščino uredil v vsestransko uporaben in spletno dostopen slovarski vir izjemnih vrednosti.

VIRI

- ESSJ III** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika III: P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.
- ESSJ IV** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, 2005.
- PS** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, www.fran.si (dostop 10. 2. 2022).
- Scherber 1977** = *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*, Maribor: Obzorja, 1977.
- SES** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, www.fran.si (dostop 18. 2. 2022).
- Snoj 2014** = Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, www.fran.si (dostop 21. 2. 2022).
- Snoj 2020** = Marko Snoj, *Slovar Pohlinovega jezika: na osnovi njegovih jezikoslovnih del*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2020 (Slovarji); www.fran.si (dostop 21. 2. 2022).
- SP** = *Slovenski pravopis*, www.fran.si (dostop 15. 2. 2022).
- ST** = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa-Institut – Wiesbaden: in Kommission bei O. Harrassowitz, 1963.
- Suhadolnik 1985** = Stane Suhadolnik, *Gradivo za Prešernov slovar*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik, 1985.

LITERATURA

- Honzak Jahić 2002** = Jasna Honzak Jahić, Marko Pohlin in Václav Rosa, *Slavistična revija* 50.1 (2002), 9–27.
- Kržišnik 1994** = Erika Kržišnik, *Slovenski glagolski frazemi: ob primeru frazemov govorjenja*, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994.
- Müller 2006** = Jakob Müller, Jezikoslovje Marka Pohlina v delih Stanislava Škrabca, v: *Škrabčeva misel V: jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2006, 169–175.
- Orel 2008** = Irena Orel, Pohlinovo slovarsko besedje v Pleteršnikovem slovarju, v: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, 2008 (Zora 56), 110–121.
- Ramovš 1971** = Fran Ramovš, *Zbrano delo* 1, ur. Tine Logar – Jakob Rigler, Ljubljana: SAZU, 1971.
- Stramljič Breznik 2010** = Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2010 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 71).
- Stramljič Breznik 2013** = Irena Stramljič Breznik, Samostalniška tvorbeno (a)tipika Pohlinovega Besedisha za imena oseb, v: *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča*, ur. Irena Orel, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, 264–274.
- Suhadolnik 1978** = Stane Suhadolnik, Slovar Prešernovega pesniškega jezika, *Slavistična revija* 26.3 (1978), 305–313.

SUMMARY

An Overview of Word Formation in the Print and Electronic Editions of *Dictionary of Pohlin's Language*

This article presents the print and electronic editions of *Slovar Pohlinovega jezika* (Dictionary of Pohlin's Language) by Marko Snoj. The possibilities of new uses of both versions of the dictionary, especially the electronic edition, are illustrated through word formations referring to persons. A search using the label *linguistics* yielded fifty-five terms, from which terms connected to word formation were extracted. The selected examples of word formation are presented from the perspective of three categories: (1) conceptual meaning, (2) characteristics of the base, and (3) morphemic characteristics. The first category includes characteristics of word formations denoting persons that are negatively marked for talking and word formations denoting persons that trade, deal with wood, or have specific knowledge. An examination of the word-formational base allows a comparison with the modern standard language, providing insight into interesting word derivations and compounds that are no longer productive. An examination of morphemes highlights word formations containing the affixes *-avt*, *-ič*, *-elj*, and *pred-*, showing which of the word-formation meanings of these words already existed in Pohlin's language. A focus on the uses of the dictionary reveals the richness of word formation in Pohlin's language and also highlights the lexicographic erudition of Marko Snoj, who managed to transform Pohlin's lexicographic heritage into a versatile and useful dictionary source of special value.